

1.01
Prejeto 25. 7. 2006

UDK 341.222(497.4 : 497.5)"1881/1916"

Marko Zajc*

Zgodovinarji o meji med Kranjsko in Hrvaško 1881-1916

IZVLEČEK

V habsburški monarhiji je bilo historično pravo visoko cenjeno. V tem kontekstu lahko gledamo tudi na največji mejni problem na tedanji južni kranjski meji - t.i. žumberško vprašanje. Osamljeni enklavi Vojne krajine (Žumberak in Marindol) osnovani na kranjskih tleh in naseljeni z uskoškim prebivalstvom sta v času ukinjanja vojnokrajjske organizacije (1869-1881) postali akuten mejni problem med Kranjsko in Hrvaško. Zaradi narave spora so imeli pomembno vlogo tudi zgodovinarji. Augusta Fournierja in Radoslav Lopašića so leta 1881 angažirali državni organi; prvega avstrijska vlada, drugega pa hrvaška deželna vlada. Amaterski zgodovinar Nikola Badovinac je kot član ogrske komisije za Žumberak in Marindol oblikoval svojevrstno teorijo o dveh Žumberkih in se (enako tudi Tadija Smičklas) zavzemal za priključitev Žumberka Hrvaški v hrvaškem saboru. Anton Koblar je po nalogu kranjske deželne vlade v devetdesetih letih 19. stoletja iskal argumente v kranjsko korist. Zadnji se je za priključitev Žumberka Kranjski pred in med prvo svetovno vojno zavzemal Josip Mal.

Ključne besede: Hrvaška, Slovenija, Kranjska, mejno vprašanje, meja, zgodovinopisje, Žumberak

ABSTRACT

HISTORIANS ON THE BORDER BETWEEN CARNIOLA AND CROATIA BETWEEN 1881 AND 1916

In the Habsburg Empire, historical law was held in high esteem. This should be borne in mind when considering the greatest dispute on the then southern Carniolan border - the so-called Žumberak issue. In the 1869-1881 period, during which the Vojna krajina organisation was abolished, isolated enclaves of Žumberak and Marindol, that had been founded on Carniolan soil and populated with the Uskok families, became the subject of an acute border dispute between Carniola and Croatia. Because of the particular nature of the dispute, historians also played an important role in it. In 1881, two were commissioned for this task by their governments, namely August Fournier by Austria and Radoslav Lopašić by Croatia. Nikola Badovinac, an amateur historian and a member of the Hungarian commission for Žumberak and Marindol, who had developed a unique theory about two Žumberaks, strove for the annexation of Žumberak to Croatia in the Croat Parliament, as did Tadija Smičklas. Anton Koblar, commissioned by the Carniolan provincial government in the 1890's, searched for arguments in support of the Carniolan claims. The last of those advocating the annexation of Žumberak to Carniola before and during the First World War was Josip Mal.

Key words: Croatia, Slovenia, Carniola, Border issue, border, historiography, Žumberak

* Dr. Marko Zajc, Grintovec 17, SI-1303 Zagradec, e mail: marko.zajc@guest.arnes.si

V državi, ki je nastala kot družinska posest, je imelo historično pravo veliko ceno. Koncept "historično-političnih individualnosti" je bil tesno povezan z legitimi-mističnim monarhičnim načelom, ki je pomagal držati raznoliko habsburško državo skupaj.¹ Nacionalizmi, ki so se "napajali" na srednjeveški državnosti, so lahko na osnovi starih privilegijev postavljali večje zahteve. Slovenci niso imeli te sreče. Meje zgodovinskih entitet so se z etničnimi prav nesramno teple.

Med "historično-političnimi individualnostmi" in nacionalizmi znotraj teh enot so vladala različna razmerja. Gre predvsem za problem identifikacije posameznih nacionalizmov z zgodovinskimi enotami. Hrvati so svoje državno pravo povezali s herderjansko idejo narodne duše in ga naredili za enega izmed temeljev nacionalne ideologije.² Pri deželi Kranjski so bila ta razmerja bolj zapletena. Kranjska svojega državnega prava ni imela, zato so imele njene historične zahteve manjši status. Oba nacionalizma (slovenski in nemški), ki sta se izoblikovala v deželi, sta se s kranjsko tradicijo identificirala, vendar vsak na svoj način. Slovenci so imeli Kranjsko za "središče slovenskih dežel",³ ki naj bi predstavljala jedro zamišljene Zedinjene Slovenije, na katerega bi se v prihodnosti "nalepila" ostala "slovenska zemlja", vse skupaj pa bi se na neki način "postavilo" v povezavo z brati na jugu. Takšno po-istovetenje s kranjsko tradicijo pa ni bilo brez problemov. Teoretično gledano, bi Zedinjena Slovenija pomenila konec dežele Kranjske, zato je bilo "merodajne kroge" in nasprotnike težko prepričati, da slovenski politiki na Kranjskem delajo v interesu dežele. Po drugi strani pa so kranjski voditelji imeli v žepu opravičilo pred očitki Slovencev v drugih deželah, ki so jih večkrat obtoževali, da vidijo zgolj ožje kranjske interese: s tem ko so "krepili" Kranjsko, naj bi krepili tudi center slovenstva.

Ideološka očala kranjskih Nemcev so videla drugačno Kranjsko. Deželo, ki naj bi nastala ravno s pomočjo nemške "kulture" in duha. Obramba svetinj dežele Kranjske pa je na nemški strani postala nekakšna mantra predvsem zaradi koncepta Zedinjene Slovenije, ki so ga zagovarjali nacionalni nasprotniki. Po mnenju Deschmanna iz leta 1869 nemškutar za razliko od pripadnika slovenske stranke "v državno-pravnem pogledu ne čuti potrebe po rušenju historičnega pojma Kranjske /.../ država Slovenija se mu zdi nedosegljiva sanjarija."⁴ Nič nenavadnega torej ni, da je nemško akademsko društvo, ki je nastalo leta 1884, s ponosom nosilo ime Carniola.⁵

V tem kontekstu lahko gledamo tudi na največji mejni problem na tedanji južni kranjski meji - t. i. žumberško vprašanje. Osamljeni enklavi Vojne krajine (Žumberk in Marindol), osnovani na kranjskih tleh in naseljeni z uskoškim prebivalstvom, sta v času ukinjanja vojnokrajiške organizacije (1869-1881) postali akuten mejni problem. Priključiti območje Kranjski na osnovi "zgodovinskega dolga", ali Hrvaški na osnovi "etnografsko-zgodovinskih" razlogov, je bila dilema, ki je zaradi svoje narave nujno pritegnila tudi takratne zgodovinarje. Nemška večina kranjskega deželnega zbora je 21. oktobra 1881 izglasovala zahtevo po priključitvi teh

1 Glej Robert A. Kann: *The Multinational Empire : Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy 1848-1918*. Volume 1. New York 1964, str. 33.

2 Franjo Rački: *Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dynastie*. Beč 1861.

3 Fran Orožen: *Vojvodina Kranjska : zgodovinski opis*. Ljubljana 1902, Predgovor.

4 Dragan Matić: *Nemci v Ljubljani 1861-1918*. Ljubljana 2002, str. 80.

5 Prav tam, str. 409.

predelov, medtem ko je slovenska manjšina stala na naravnopravnem stališču in podprla priključitev Žumberka Hrvaški v zameno za dolensko železnico, čeprav je tudi slovenska stran priznala zgodovinske pravice Kranjske do teh ozemelj, "ker bi se drugače pravica prav žalila." Nemška stran pa je nasprotnikom očitala izdajo deželnih interesov in "velikohrvaško" stališče.⁶

Z letom 1881, ko je to vprašanje postalo ena izmed nerešenih spornih točk med obema polovicama monarhije, sta obe strani v tem sporu tudi uradno angažirali zgodovinopisce, da bi dokazali svoj prav. Avstrijska (kranjska) stran je imela pri tem večjo tradicijo. Za kranjsko deželno vlado je že leta 1870 o tem brskal sekretar Historičnega društva za Kranjsko August Dimitz.⁷ Prav tako je bil poročevalec v gosposki hiši državnega zbora leta 1871, ko so obravnavali žumberško vprašanje, zgodovinar Alfred von Arneth,⁸ ki je odločno podprl priključitev Žumberka Kranjski. Za razliko od filološke avtoritete Miklošiča, ki je v isti razpravi na osnovi etnografije temu ugovarjal, podvomil pa je tudi v večno veljavno moč matere zgodovine: "Zgodovina je gotovo lepa veda, ampak zgodovina, ki jo državnik potrebuje, je zgodovina naših dni. Zgodovina prejšnjih stoletij je zelo poučna, /.../ Ampak material, s katerim delamo, podlaga na kateri stojimo, je zgodovina, ki smo jo sami doživeli. /.../ Stvari so se spremenile in zgodovina na katero se tukaj nanaša, ni zgodovina iz leta 1000 ampak iz leta 1800."⁹

August Fournier vs. Radoslav Lopašič

Vlogo zgodovinopisnega "brambovca" kranjskih pravic je 1881 prevzel izredni univerzitetni profesor in direktor ministrskega arhiva August Fournier,¹⁰ na ogrski (tj. hrvaški) pa Radoslav Lopašič.¹¹ Oba sta veljala za ugledna zgodovinopisca, ki delata po virih in jih tudi skrbno analizirata. Lopašičeva brošura iz leta 1881 predstavlja še danes edino monografijo, ki obravnava žumberško zgodovino do 18. stoletja v celoti.

Natančno, kdaj je August Fournier prevzel vladno nalogo, ni mogoče ugotoviti.

⁶ Marko Zajc: Žumberak kot pozabljena regija : ali kako lahko mejno območje zmede slovenske politike. V: Zgodovinski časopis, 2003, št. 3-4, str. 263-264; Marko Zajc: Žumberak ali Železnica. V: Slovenska kronika XIX. stoletja, knjiga 2. Ljubljana 2003, str. 364.

⁷ Arhiv Republike Slovenije, (AS 33, fond Deželna vlada v Ljubljani), konv. 548 alt, šk. 252, koncept dopisa deželne vlade notranjemu min. št. 66 z dne 5. 2. 1870.

⁸ Alfred von Arneth (1819-1897), zgodovinar, 1848 poslanec v frankfurtskem parlamentu, kot direktor državnega arhiva je 1868 dovolil odprtje arhiva za raziskovanje, od 1869 poslanec v gosposki zbornici državnega zbora, pisal je predvsem o Mariji Tereziji in princu Evgenu. Personen Lexikon Österreich, Wien 2001, str. 22.

⁹ Stenographischen Protokollen des Herrenhauses, zasedanje 11. maja 1871, str. 210.

¹⁰ August Fournier (1850-1920) se je rodil v francoski emigrantski družini. Od leta 1880 je bil profesor na dunajski univerzi, 1883 se je preselil v Prago, kjer je učil na nemški univerzi v Pragi. Tam se je tudi politično angažiral v nemški liberalni stranki. Od leta 1892 je bil tudi deželni poslanec, 1900 se je vrnil na Dunaj, kjer je bil profesor za zgodovino na tehniški visoki šoli, od 1903 pa profesor splošne zgodovine na dunajski univerzi. Njegova Napoleonova biografija je postala standardno delo, velikopotezen projekt o dunajskem kongresu pa je ostal nedokončan. Österreichisches biographische Lexikon 1815-1950, Graz-Köln, 1957.

¹¹ Radoslav Lopašič (1835-1893), uradnik in zgodovinar samouk. Izdajal je zbirke virov, največ iz arhivov na Dunaju in v Gradcu. Zanimala ga je ekonomsko-socialna zgodovina. Zbiral je tudi vire o Vojni krajini (JA, 1894, Spomenici hrvatske krajine I-III). Gojil je poseben stil "mjestopisnih i povijestnih crtica", zasnovanih na dobrem poznavanju virov. Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1962, 5. knjiga, str. 552.

Gotovo je le, da je svoj Memorial¹² zaključil 26. aprila 1881. To je bilo veliko pred 6. junijem 1881, ko se je končala konferenca o združitvi Vojne krajine s Hrvaško, na kateri je prišlo do sporazuma, da bodo Žumberk in Marindol začasno podredili hrvaškemu banu in nadaljevali pogajanja o dokončni rešitvi.¹³ Fournierov zgodovinarski kolega Tadija Smičiklas je sicer leta 1887 v hrvaškem saboru trdil, da je dala avstrijska vlada dunajskemu zgodovinarju za to nalogo pol leta dopusta,¹⁴ vendar se tega v kranjskih virih ne omenja. Omenjeni memorial je avstrijska vlada priložila svojemu predlogu glede Žumberka, ki ga je dala v obravnavo kranjskemu deželnemu zboru septembra 1881. Poslala ga je tudi pristojnim organom v Budimpešto.

Prav tako ni jasno kdaj in kako je Lopašič stopil v hrvaško "vladno službo". Moja trditev, da je Lopašič preteklost Žumberka preučeval po naročilu hrvaške deželne vlade, temelji na dveh virih: 28. septembra 1881 mu je bansko predsedstvo napisalo pismo, v katerem je zahtevalo naj končno predloži račune za predujem, ki ga je 8. junija 1881 prejel za potovanje na Dunaj "u poslu žumberačkog pitanja."¹⁵ Drugi vir je bolj zanimiv, saj gre za Lopašičevo pismo iz Dunaja banski vladi z dne 17. junija 1881. Našel sem ga v spisih, ki jih je kasnejši član ogrske komisije za Žumberk Nikola Badovinac prepustil hrvaški deželni vladi. Že na samem začetku pisma je Lopašič opozoril na težave pri zbiranju virov v dunajskih arhivih: "U nedelju bili su svi arhivi i kancelarije zatvorene i nisam mogao ništa raditi, makar da mi je bio direktor arkiva kot ratnoga ministarstva obećao /.../ ali dva puta potražech ga, nisam njega niti nijednoga činovnika našao, koji bi mi bio pisma podavao." Kljub takšnem odnosu dunajskih arhivarjev, je Lopašič našel veliko spisov o Uskokih in jih dal na stran. Hrvaško deželno vladu je zaprosil, "da se spisi u Zagreb na preučavanje pošalju."¹⁶

Lopašiča je neprijetno presenetilo tudi dejstvo, da jih je avstrijska vlada pravzaprav že prehitela. Med bivanjem na Dunaju je ugotovil, da je memorandum o Žumberku za avstrijsko ministrstvo napisal Fournier ter da je pri njem več historičnih dokumentov. Lopašič se je s Fournierjem tudi osebno srečal. Ta mu je povedal, da je zaključil z delom in da je memorandum že poslan v Pešto. Fournier osebno mu tega spisa ni hotel dati, ampak ga je napotil k šefu sekcije Kubinu, ki mu bo povedal, ali lahko dobi ta memorandum in pogleda nanašajoče se spise. Lopašič s tem, ko ni bil obveščen o Fournierjevem delu, ni mogel biti zadovoljen: "Da sam to prije znao, bio bi se prištedio posla, jer zaista neče sada ništa drugo trebati, van da se sa naše strani odgovori na taj memorandum s obzirom na historične obtanosti, naše pravo i politične okolnosti."¹⁷ Hrvaški zgodovinar je še predlagal, naj se njegova "historično-topografična" razprava prevede v nemščino, kajti vsi, s

¹² August Fournier: Memoriale über die Zugehörigkeit des ehemaligen Sichelburger Militär-grenzdistrictes und der Gemeinde Marienthal zu Krain, Wien, 26. 4. 1881. V: Obravnave deželnega zbora Kranjskega, 1881, priloga 27, str. 464 (dalje Fournier, Memoriale).

¹³ Mirko Valentić: Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjanja s Hrvatskom 1849-1881. Zagreb 1981, str. 339.

¹⁴ Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske Slavonije i Dalmacije 1887, CXIX saborsko zasedanje 7. marca 1887, str. 1805.

¹⁵ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), fond 78, Predsedništvo zemaljske vlade (dalje PRZV), šk. 124, spis št. 1433 z dne 28. 9. 1881.

¹⁶ HDA, šk. 238, m. PRZV, sv. 6-655/84, ŽUMBERAK, pismo ima št. 1509/1881, datirano 17. 6. 1881.

¹⁷ Prav tam.

katerimi je se je pogovarjal o Žumberku, so želeli njegovo izvajanje prebrati v nemškem jeziku. Iz tega podatka lahko sklepamo, da je bila njegova monografija napisana že pred raziskovalnim potovanjem na Dunaj.

Lopašičev in Fournierjev tekst se ne razlikujeta zgolj po vsebini, ampak tudi po namenu. Fournierjev memorial je bil namenjen državnim organom in je zato suhoparniški in krajši, Lopašičeve "crtice mjestopisne i povijestne" pa so namenjene tudi širši publiki, zato imajo več etnoloških in geografskih elementov. Tako je Lopašič v maniri takratne antropologije opisal tudi fiziološke razlike med rimokatoliškimi prebivalci Žumberka, ki jih je imel za staroselce, in unijatskimi "brati": "Katolički Žumbrčanin srednjeg je stasa, suholjast, bjeloputan, dugolljasta lica i plavokos. Od njega je nešto višji ali kao gorštak tjelesno i jedriji Uskok, razlikujući se od katoličkog Žumberčana ponajviše i crnom kosom i sa dva krasna i živahna oka." Jezikovno je katoliške Žumberčane označil za čakavce, medtem ko je unijatski Uskok "štokavac, najradikalnije jekavštine. Pjeva pjesme junačke, što mu jih djedovi donesoše iz nekadašnjega zavičaja /.../". Vsi prebivalci tega okraja pa ne glede ne verske in dialektološke razlike imenujejo svoj jezik "vazda samo hrvatskim". Kljub temu Lopašič priznava, da je v Žumberku "Hrvat isto što li katolik", Uskoki pa se sami imenujejo vlahi. S tem je Lopašič nehote nakazal na identitetne težave tamkajšnjih grkokatolikov. O razmerju med hrvatstvom in unijatstvom ni razpravljajal, raje se je posvetil "slozi i bratinstvu", ki naj bi vladala med pripadniki različnih verskih obredov. Divjaštvo Uskokov, o katerem pišejo stari viri, je menda povsem izginilo. Lopašič ima za to svojo hipotezo: ".../Ljudi su mirni, krotki i pače ponešto mlohavi, bilo da su u dugotrajnem krvavom ratovanju svoju snagu iztrošili, bilo da su uljudeni /.../ kršćanskom naukom."¹⁸

Lopašič je že v prvem stavku zgodovinskega pregleda dal jasno vedeti, da je "po geografskom položaju i po narodu i poviesti Žumberak sastavni dio kraljevine Hrvatske." Reka Kolpa, ki tvori politično mejo, ne predstavlja obenem etnografske meje. V zgornjem toku slovensko pleme "prelazi kod Broda, Delnica i Čabra u priedjele politične Hrvatske", po drugi strani pa naj bi bili Belokranjci del hrvaškega plemena. Zaradi prevlade ljubljanske slovenščine v cerkvah naj bi na teh območjih ljudje govorili oba jezika: ".../ a može se kazati, da je slovenski govor zvanični, kojim se služi na javnih mjestih /.../ dočim se hrvatski govori u obiteljskom životu." Za časa reformacije naj bi bili prebivalci teh krajev čisti Hrvati in čeprav se je v ostalih predelih Kranjske uporabljal izključno nemški jezik, naj bi mnogi belokranjski "svećenici i svjetovni ljudi" v mnogih spisih uporabljali hrvaški jezik.¹⁹

Lopašič je velik del svojega truda namenil vzpostavitvi kranjsko-hrvaške meje v srednjem veku, pri čemer je uporabil enake vire kot sodobna mediavelistika, zato ga ta veliko navaja. Bil je mnenja, da Bela krajina ni pripadla nemškim plemiškim rodbinam z nasilno osvojitvijo, pač pa naj bi jo grofje Andeški prepustili svojim sorodnikom na Hrvaškem v prvih desetletjih trinajstega stoletja: "Od to doba ostali su stalno spojeni krajevi Metlike i Žumberka sa Kranjskom i Slovenskom markom."²⁰ Torej je Lopašič odkrito priznal srednjeveško državnopravno zvezo Žumberka s Kranjsko! Nekaj let kasneje je hrvaška stran to ostro zanikala. Opo-

¹⁸ Radoslav Lopašič: Žumberak. Zagreb 1881, str. 9 (dalje Lopašič, Žumberak).

¹⁹ Prav tam, str. 12.

²⁰ Prav tam, str. 16.

zoril je še na nekaj. Po njegovem mnenju žumberški okraj v celoti ni nikoli bila spojen v državnem smislu s Kranjsko: "/.../ južni priedjeli Žumberka oko Kostanjevca i Oštrca su i nadalje ostali kod Hrvatske."²¹

Fournier je bil sicer od razmer hrvaško-kranjske meje bolj oddaljen, vendar je bil zato bližji virom v dunajskih arhivih. V etnografijo in splošno razpravo o meji se ni spuščal. Svojo pozornost je usmeril predvsem na samo žumberško gospodstvo in njegovo pripadnost. Poudaril je, da je bilo to gospodstvo del Kranjske že v 13. stoletju. Žumberški plemiči so izpričani, da so takoj, ko je Kranjska pripadla Habsburžanom (1335), za gospodarja priznavali kranjskega vojvodo. Na tej točki še ni zašel v protislovje z Lopašičem.²²

Zgodovinarja sta se začela resno razhajati pri začetku uskoškega obdobja. Fournier je bil prepričan, da se formalni odstop Žumberka s strani Kranjske ni nikoli zgodil. Po njegovem mnenju bi lahko v najboljšem primeru govorili o vzpostavitvi namembnosti zaradi boljše obrambe kranjske dežele. Lopašič pa je imel pripojitev Žumberka 1578 k Slunjski kapetaniji za prekinitvev politične in upravne zveze s Kranjsko. Prav tako navaja, da so plemiči v Žumberku "negovali" državno zvezo s Hrvaško, v dokaz pa poda pogodbo o delitvi posestva v Sošicah, napisanega v Črnomlju 25. februarja 1700, kjer je omenjeno, "da su Sošice pod krunom Ugarskom, pa da ih imadu suditi županijski sudci, ako bi ugovor prelomili."²³ Fournier je, nasprotno, dokazoval kranjski vpliv s tem, ko je citiral listine iz 16. in 17. stoletja, kjer se omenja, da spada Žumberk h Kranjski. "In to pojmovanje, da zavzema žumberško gospodstvo kot mejni distrikt poseben položaj, da tvori kranjsko mejo, je veljalo do 19. stoletja."²⁴

Lopašič ni omenjal teh listin. Po njegovem mnenju naj bi bil Žumberk "malo po malo" vse bolj podrejen poveljstvu v Karlovcu, "a time takodjer povračen hrvatski kraljevini, od koje su bili odciepljeni sjeverni priedjeli Žumberka kroz tri sto godina."²⁵ Fournier se seveda ni strinjal. Nasprotno: Reformo iz leta 1746, ko je Kranjska de facto dokončno izgubila vpliv na Žumberk, je označil zgolj za točko, ko se je zmanjšala njena "ingerenca", se pravi vpliv.

V svojem zaključku je Fournier oblasti spomnil, da se v pogajanjih v prvi polovici 19. st. sploh ni razpravljalo o ukinitvi Vojne krajine. "Takrat ni bilo govora niti o ukinitvi mejnega sistema niti o morebitni ekskorporaciji omenjenih območij izven Vojne krajine, sedaj pa se pogaja o priključitvi teh dežel kronovini Hrvaški in Slavoniji in o izvedbi mejne regulacije, pri kateri je treba uveljaviti kranjske pravice. Vprašanje pripadnosti zadevnih območij izstopa zatorej nujno kot odločilno za izvedbo mejne regulacije".²⁶ Na koncu pa je še samozavestno zatrdil: "Številne tukaj izkazane listine in ostali dokumenti, ki obstajajo tako iz časa uvedbe mejne ureditve, iz obdobja razvoja te institucije, kot tudi iz novejšega in najnovejšega časa, kontinuiteta, v kateri se je ohranila uveljavitev kranjskih pravic od obstoja mejne ureditve nasproti zadevnim območjem in končno tudi večkratna pojasnila deželnih in centralnoupravnih uradov, tudi glavnega ogrskega administrativnega urada, ki te pravice priznavajo, dajejo polnopravne in zadostne dokaze

²¹ Prav tam, str. 17.

²² Fournier, *Memoriale*, str. 464.

²³ Lopašič, *Žumberak*, str. 51.

²⁴ Fournier, *Memoriale*, str. 466.

²⁵ Lopašič, *Žumberak*, str. 51.

²⁶ Fournier, *Memoriale*, str. 470.

za prvotno pripadnost /.../ Žumberka in Marindola h Kranjski in za pravni obstoj na tem utemeljenih pravic."²⁷

Nikola Badovinac in njegova teorija o dveh Žumberkih

Štafeto hrvaškega zgodovinskega dokazovanja je z začetkom delovanja komisij za Žumberk in Marindol 1881 prevzel njen član Nikola Badovinac,²⁸ ki se je izkazal za ostrega apologeta hrvaških pravic. V nasprotju z Lopašićem se z zgodovinpisjem ni profesionalno ukvarjal, kljub temu se je vneto posvetil virom o Žumberku, a jih je interpretiral bolj "svobodno" kot Lopašić.

Njegovo naziranje se od začetka osemdesetih let pa vse do konca 19. stoletja ni veliko spremenilo. Badovinčeva izvajanja bi lahko zanimala predvsem zgodovinarje, ki se ukvarjajo z zgodovino obmejnih območij s Hrvaško od 15. do 18. stoletja, vsekakor pa zahtevajo posebno obravnavo, kar presega okvir tega prispevka.²⁹

Osnovna ideja Badovinčeve teorije je bila trditev, da je nekoč obstajalo dvoje uskoških okrožij: Kranjsko z imenom "sichelbergski kotar" in hrvaško z imenom "žumberačko (sichelburgsko) okružje", pri čemer naj bi slednji ustrezal današnjemu Žumberku. Obe območji naj bi bili "vojničko ustrojeni", vendar je bilo kranjsko okrožje podrejeno sichelbergški kapetaniji, hrvaško "žumberačko" okrožje pa naj bi spadalo pod karlovško kapetanijo. Obe kapetaniji pa naj bi bili podrejeni "vrhovnoj kapetaniji sichelbergsko-slunjskoj". Kranjsko okrožje naj bi bilo razpuščeno in pripojeno civilni kranjski upravi leta 1748, ko se je preuredila Vojna krajina in je bil (hrvaški) Žumberk priključen Slunjskemu regimentu.

Zanimivo je, da je za dokazovanje svoje teorije Badovinac uporabljal iste vire kot kranjski zgodovinarji, samo interpretiral jih je drugače. V čislih je imel zlasti Valvasorja, ki je govoril o "kranjskem Sichelbergu". Za razliko od ostalih historikov se ni posvetil pridevniku "kranjski", ampak imenu "Sichelberg". Valvasor namreč v Slavi vojvodine Kranjske nikoli ne omenja kranjskega gradu "Sichelburg", ampak zgolj "Sichelberg". Primerjal je njegovo sliko gradu Sichelberg s podobo

²⁷ Prav tam.

²⁸ Nikola Badovinac (1828-1902), finančni strokovnjak in politik. Od 1853 je delal v finančnih ravnateljstvih v Zagrebu in Osijeku. V letih 1877-1902 je bil finančni svetovalec in upravnik katastrske oblasti v Zagrebu. 1878 je premeščen v Bosno, 1881 upokojen in dobi titulo kraljevega ogrskega ministrskega svetnika. Aktiviral se v politiki, postal saborski poslanec Neodvisne narodne stranke. 1885 izbran za zagrebškega župana, 1887 ga ban Khuen suspendira, 1889 razrešen dolžnosti, 1896 dobi plemiški naslov. Zaradi delne slepote se je umaknil iz javnega življenja. Hrvatski biografski leksikon, knjiga 1. Jugoslovanski biografski zavod, Zagreb 1983, str. 338.

²⁹ Badovinčeva teorija se je časopisju prvič pojavila julija 1883 v že omenjeni izjavi (Pozor, 17. 7. 1883; Narodne novine, 14. 7. 1883; Sloboda, 18. 7. 1883). Kasneje je napisal brošuri in hrvaščini in nemščini: Žumberak i Marindol. Zagreb 1896 (povzeto po Obzoru); Darstellung des Sachverhalts in der Sichelburger-Marienthaler Frage, Zagreb 1900. Svoje poglede o zgodovini Žumberka je zagovarjal tudi v ogrski komisiji za Žumberak in Marindol, kar je razvidno iz že citiranega gradiva, ki ga je zapustil hrvaškem predsedstvu deželne vlade (HDA, PRZV, šk. 238). Sodeč po tem gradivu je Badovinac predstavil svojo teorijo že na prvem zasedanju ogrske komisije 8. 6. 1883 (Zapisknik sestavljen o vječanju zemaljskog povjerenstva, izaslanoga u predmetu pitanja uredjenja žumberačko-marindolske medje, držanom u Budimpešti u sabornici dne 8. lipnja 1883) in v poročilu ogrske podkomisije z dne 30. 10. 1883. Opozoriti je treba tudi na dve obširni razpravi, ki se nahajata na tem mestu: na nepopisan in nedatiran historični odziv avstrijske strani (Entgegnung auf der Bericht der k. ungarischen Subkommission in der Sichelburger-Marienthaler Angelegenheit ddt Agram 30. Oktober 1883) in Badovinčev odgovor (Gegenbemerkungen auf die Entgegnung in der Sichelburger Frage), prav tako nepopisan in nedatiran.

Žumberka (Sichelburga) v 19. stoletju in ugotovil, "da ove dve slike nepredstavljaju jedan ter isti objekt, već da pradedstavljaju dva posebna grada."³⁰ Popolnoma se je strinjal z Dimitzem³¹ in Schumijem,³² ki sta pisala o naselitvi Uskokov na Kranjskem, ampak z dodatkom, da okrožje, ki je pripadalo Kranjski, ni istovetno s sodobnim Žumberkom.

Iz omenjenih virov je izvedel presenetljive sklepe. Po njegovem je bila meja, ki deli Kranjsko in "hrvaški" Žumberk, vseskozi ista. V dolnji in srednji Kranjski, še zlasti na severni strani uskoškega hribovja naj bi bili naseljeni Uskoki, ki so pripadali "kapetaniji sichelberžkoj, koje zapovednik je imao svoje sielo u gradu i gospoštiji Sichelberg na grebenu Uskočke gore u Kranjskoj." V času, ko so se Uskoki naselili na kranjskem območju, naj bi bil severni del hrvaškega Žumberka še nenaseljen, na južnem pa so živeli katoliški Hrvati. Kapetanija Sichelberg naj bi bila zelo obsežna, saj naj bi k njej spadali tudi deli sosednjih gospodstev Preseka (Prežek?), Kostanjevica in Pleterje. Ta "kotar" naj bi sredi 18. stoletja ponovno pripadel Kranjski. Badovinac v to ni dvomil: "Izprave dakle i spisi, o kojima se tuj govori, tiču se izključivo područja vojvodine Kranjske, i nemogu se podnipošto uporaviti na hrvatsko žumberačko područje."³³

Svoje trditve je Badovinac še zlasti opiral na poročilo nekega dvornega svetnika Jenka, ki je 6. marca 1761 poročal Mariji Tereziji o stanju gospodstev Sošice in Oštrc. Pod točko 10 naj bi napisal: "Karlovački generalat zajedno sa žumberačkim okružjem sastoji bez dvojbe kraljevini Hrvatskoj i podčinjen bio jurisdikciji bana Hrvatske. - Što se ipak tiče kotara žumberačkoga, taj je kotar od prije bio vazda dio kranjske zemlje, pa nije nikad spadao k Hrvatskoj niti bio podčinjen hrvatskoj jurisdikciji."³⁴ Te besede je Badovanac vzel za suho zlato: "To je najnepodbitniji dokaz, da su bila dva uskočka područja, koja se i po imenu razlikovaše /.../"³⁵

S tem, ko je Badovinac "spoznal resnico", se mu je postavilo še eno vprašanje. Kje stoji skrivnostni kranjski Sichelberg? Rešitev mu je ponudil spet Valvasor, ki piše o Sichelbergu kot o vrhovni kapetaniji, ki leži v osrednji Kranjski na visokem hribu sredi Uskoškega hribovja pri potoku Kupčina, ta pa izvira pod porušeni gradom Prežek, ali kot prevaja Badovinac: "Preseka". Pri tem je treba pripomniti, da je že Lopašić zavrnil Valvasorja, ki je imel te razvaline za kranjski grad Prežek.³⁶ Sporne ostanke gradu jugozahodno od vasi Tomaševci nad enim od izvornih pritokov reke Kupčina imenuje današnje hrvaško zgodovinoписje "Stari grad žumberački".³⁷

Njegova ideja o poziciji Sichelberga je dobila konkretno obliko za časa delovanja skupne komisije za Žumberk in Marindol, katere član je bil. V času, ko je bil uradni obhod prekinjen (med 27. julijem in 2. avgustom 1883) in so se avstrijski komisarji vrnili na Kranjsko, je ogrska komisija nadaljevala ogled v lastni režiji. Domačini so jim povedali, da je nad Pogano jamo stal nekoč velik grad, zato so se

³⁰ Nikola Badovinac: Žumberak i Marindol. Zagreb 1896 (dalje Badovinac, Žumberak), str. 37.

³¹ August Dimitz: Geschichte Krains, 2. knjiga. Laibach 1874-1876, str. 173.

³² Franz Schumi: Beiträge zur Geschichte von der Mötling und von Sichelburg. Archiv für Heimatkunde, 1882.

³³ Prav tam, str. 21.

³⁴ Pozor, 17. 7. 1883.

³⁵ Badovinac, Žumberak, str. 30.

³⁶ Lopašić, Žumberak, str. 4.

³⁷ Miha Kosi: ...quae terram nostram et regnum Hungariae dividit ... (Razvoj meje cesarsva na Dolenjskem v srednjem veku). V: Zgodovinski časopis, 2002, št. 1-2, str. 81 (dalje Kosi, ...quae terram).

odločili, da si bodo ogledali njegove ostanke. Na mestu samem so videli "hrpe kamenja iz negdašnjih zidina grada".³⁸ Badovinac je v razvalinah seveda videl "kranjski Sichelberg". Informacijo o tem, da je na tem mestu stal grad, gospostvo in kapetanija, "kojoj da je podloženo žiteljstvo davalo desetinu i po njenom nalogu obavljalo vojničku službu", je povzel kar iz ustnega vira, pa še to iz druge roke. O tem mu je pripovedoval neki Mitar Kekić, ki je to slišal od nekega Eftenije Kekića, ki se je rodil okoli 1760-65 in je umrl 1855. "Ta pripovedka je suglasna sa onim opisom, koga nalazimo u Valvasorovu djelu /.../"³⁹ Nejasno ostaja, kam je Badovinac lociral porušeni "stari grad Preseka", o katerem je govoril Valvasor, če pomislimo, da je imel ta grad za tako iskani "Sichelberg".

Nikola Badovinac se je za priključitev Žumberka troedini kraljevini angažiral tudi kot poslanec v hrvaškem saboru. Ta sicer ni imel glede žumberškega vprašanja nobenih pristojnosti, vendar je ob določenih trenutkih problematika obmejne deželice priplavala na površje. Žumberk je bil vedno pri roki za uporabo v politične namene, še zlasti za napadanje vladne strani. Saborske poslance je predvsem motilo dejstvo, da Žumberčani zaradi svojega nerešenega statusa nimajo volilne pravice. 28. avgusta 1884 je bil na dnevnem redu osnutek zakona o inartikulaciji banovega ukaza o volilnem redu za območje bivše Vojne krajine. Poročevalec "odbora za posle unutranje zemaljske uprave" Miloš Zec je predstavil dodatek osnutku zakona, ki ga je predlagal odbor: "Poziva se vis. Kr. zem vlada, da osnovu zakona o izbornom redu za cielu, sada ujedinjenu kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju budućem saboru što prije podnese, ter tom prigodom Žumberku i Marindolu zastupanje na saboru kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije osigura. U Zagrebu, 23. kolovoza 1884."⁴⁰ Odbor torej ni zahteval, da bi Žumberk in Marindol vključili v novi volilni red, ampak je zgolj pozval vlado, naj bodočemu saboru predloži osnovo zakona za celotno združeno troedino kraljevino in s tem zagotovi udeležbo Žumberka in Marindola na volitvah.

Besedo je prevzel Nikola Badovinac, tokrat v vlogi slunjskega poslanca in pripadnika opozicijske Neodvisne narodne stranke. Najprej je napadel banov ukaz, ki po njegovem ni niti liberalen niti pravičen. Največja njegova napaka pa je ta, da ne zajema celotnega območja hrvaške kraljevine, "jer u njoj nema traga o Žumberku i Marindolu". O spogledovanju Žumberka s Kranjsko po Badovinčevih zagotovilih ni ne duha ne sluha. Vsekakor ne bi bilo čudno, če bi se kaj takega zgodilo. Že več kot 50 let teče razprava o tem, kam spada Žumberk, pa skozi vsa ta leta državna in deželna oblast nista skrbeli za materialni in duševni blagor tega predela. Z ene in druge strani Žumberških hribov, se je slišalo, da ne morejo investirati v to območje, ker se ne ve, kam bo pripadlo. "/.../ i tako vam gospodo čami taj siromašni kraj u zapuštljelosti do dana današnjega /.../" brez cest in vsega ostalega, kar spodbuja narodov napredek. Žumberčani prenašajo vsa državljanska bremena, kot ostali prebivalci bivše Krajine. V letih 1848, 1861 in 1868 so bili zastopani na hrvaškem saboru, tako kot ostali Hrvati.⁴¹

Badovinac je bil ogorčen nad ravnodušnostjo sabora in hrvaških delegatov v hrvaško-ogrskem državnem zboru, kajti v zadnjih štrinajstih letih ni bilo v teh

³⁸ Badovinac, Žumberak, str. 35.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Dnevnik sabora trojedine kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, 1884-1887, CXVI zasedanje, 28. 8. 1884, str. 1698, 1699.

⁴¹ Prav tam.

organih slišati "nijednog glasa, da se Žumberk očuva kraljevini Hrvatski." Niti takrat ne, ko je skupni zbor to zadevo leta 1872 obravnaval. Kaj naj si misli narod, s katerim se tako ravna? "/.../ ni bi čudno bilo, da on u svojoj očajnosti traži drugdje naslona." Kljub izpolnjevanju vseh obveznosti, še vedno po državnem pravu nikamor ne spada. Stoletja so Žumberčani prelivali kri, za nagrado pa se jim odrekajo ustavne blagodati, ki jih uživajo ostala ljudstva Habsburške monarhije. In zakaj vse to? Badovinac sumi, da je v vladnih krogih prisotno prepričanje, da Žumberk ni hrvaški: "Možda za to što se misli, da Žumberak in Marindol po državnem pravu sbilja ne pripadaju kraljevini /.../ Hrvatskoj /.../ već Kranjskoj Vojvodini."⁴² Na tej točki si Badovinac ni mogel pomagati. Zaneslo ga je na historično polje in svojim kolegom poslancem je priredil pravo zgodovinsko predavanje o Sichelbergu in Sichelburgu...

Potem ko je razložil "neizpodbitne" dokaze, da spada Žumberk "od pamti-vijeka" Hrvaški, je spomnil cenjeno saborsko zbornico, da se Hrvaška že leta prepira z Ogrsko o državnopravni pripadnosti Reke, vendar to ni preprečilo saboru, da ne bi Reki⁴³ dal dveh mandatov "ma da ih ona i neće da izvršuje." Badovinac je priznal, da se ne ve zagotovo, kako se bo rešilo žumberško vprašanje, vendar se mu to ne zdi nikakršna ovira, da ne bi bila Žumberk in Marindol zastopana na saboru že v naslednji saborski periodi. To je obljubljal že ban žumberškem odposlanstvu leta 1881. "Spasimo auktoritet banov, koj je angažovan svojom rieči naprama žiteljstvu žumberačkom, te zaključimo, da okružje žumberačko i mjestna občina Marindol kao izborni kotar 36 sa biralištem u Kostanjevcu bira jednoga zastupnika već u prvi budući sabor /.../"⁴⁴ Badovinac večino sabora ni prepričal. Njegov predlog o ustanovitvi novega volilnega okrožja Žumberk in Marindol je saborska zbornica zavrnila.⁴⁵

Tadija Smičiklas

Zgodovinar Tadija Smičiklas⁴⁶ je 7. oktobra 1884 v saboru predložil osnovo zakona o zastopanju Žumberka in Marindola v saboru kraljevine Hrvaške, Slavonije in Dalmacije, ki je bila skoraj identična z Badovinčevim predlogom: Žumberk in Marindol bi tvorila 36. volilno okrožje z voliščem v Kostanjevcu, kjer bi izvolili enega poslanca v hrvaški sabor.⁴⁷ Vlada nad predlogom očitno ni bila navdušena. S predložitvijo tega osnutka saboru je zavlačevala več kot dve leti, tako da je Smičiklas doživel obravnavo svojega predloga šele 7. marca 1887. V zgodovinsko utemeljeni obrazložitvi je Smičiklas opozoril, da sta bila ta dva predela

⁴² Prav tam.

⁴³ Ogrsko-hrvaška nagodba je predvidevala v 66. členu, da je Reka posebno telo ogrske krone, vendar obenem določa, da bodo njen položaj rešili kraljevinski odbori Hrvaške in Ogrske. Reka je bila stalno jabolko spora med Hrvaško in Ogrsko. Italijanska elita v Reki je trdila, da ne obstaja nikakršna državnopravna povezava s Hrvaško. Mirjana Gross, Agneza Szabo: Prema hrvatskome građanskom društvu. Zagreb 1992, str. 229.

⁴⁴ Dnevnik sabora trojedine kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, 1881-1884, zasedanje z dne 28. 8. 1884, str. 1704.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Tadija Smičiklas (1843-1914), zgodovinar, 1882 izbran za rednega profesorja na zagrebški univerzi, pripadnik Neodvisne narodne stranke. Enciklopedija Jugoslavije, knjiga 7. Zagreb 1968.

⁴⁷ Dnevnik sabora trojedine kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, 1884-1887, zasedanje z dne 7. 3. 1887, str. 1803 in Dnevnik sabora trojedine kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, zasedanje z dne 14. 5. 1910, str. 1383.

sestavni del Slunjskega regimenta. Po cesarskem patentu iz leta 1850 sestavlja Vojna krajina s hrvaškim provincialom isto deželno območje, prav tako je kraljevi reskript z dne 8. novembra 1861 razglasil celotno območje Krajine za sestavni del hrvaške kraljevine. Pripadnost Žumberka in Marindola po Smičiklasovem mnenju priznava tudi hrvaško-ogrsko pogodba, kjer se omenja Slunjski regiment brez ozemeljskih omejitev. Argumenti so bili torej podobni kot pri strankarskem kolegu Badovincu, vendar s pomembno razliko. Učledni zgodovinar Smičiklas ni niti z besedico omenil, da je imela Kranjska svoj "Sichelberg". Sodeč po tem lahko skepamo, da se z Badovinčev teorijo ni strinjal.⁴⁸

Poročevalec upravnega odbora Crnković ni podprl zakonskega osnutka. Citiral je patent z dne 15. julija 1881, ki je obe območji postavil v provizorij in s tem skušal pokazati, da sprejetje Smičiklasovega zakona politično ne bi bilo modro. Glede na to, da je bila začasna uprava zaupana banu, je upravni odbor sklepal, da pripadata ta dela hrvaškemu teritoriju, vendar je moral "težkog srca" zavriniti predlog, ker so v hrvaškem saboru zastopana samo tista območja, ki so že bila provincializirana.⁴⁹

Smičiklas je v repliki obtožil vlado, da enostavno zavlačuje. Na obravnavo svojega predloga je čakal skoraj tri leta. Vlada je imela zadosti časa, da bi kaj naredila: "Ja vas uvjeravam, koliko je meni barem poznato, da nije učinila ništa!" Kranjski deželni zbor je po njegovem mnenju bolj aktiven. Na "lice mjesta" je poslal svoj odbor, da bi se sporazumel z drugo stranjo. "Zar je hrvatski sabor, zar je hrvatska vlada izaslala komisiju, da izpita ovaj teritorij? Nije." Če je imel do tega pravico kranjski deželni zbor, ki misli, da pripada sporno območje Kranjski, potem ima takšno pravico tudi hrvaški sabor. Ne pa da se je v hrvaškem imenu pogajala ogrska komisija.⁵⁰ Smičiklas je bil o uradnih nazivih komisij napačno obveščen. Cislajtanska komisija je uradno nosila pridevnik avstrijska.

Prepričan je bil, da je avstrijska stran glede žumberškega vprašanja bolj angažirana: "Kad se je ovo pitanje pokrenulo od kranjskoga sabora, što je učinila austrijska vlada? Ona je profesoru bečkog universiteta dala na pol godine dopust, da ovo pitanje študira. Taj čovjek izradio je operat na temelju vrela, koja mu je vlada ponudila /.../" In kaj je naredila hrvaška vlada? Potem ko je bila zadeva že opravljena, je poslala nekega uradnika, ki se je "iz dokolice" s tem ukvarjal, da bi madžarski komisiji razjasnil žumberško vprašanje. Poročevalec ogrske komisije Bakoš je ob tej priliki izjavil: "Sie haben etwas über Žumberak geschrieben, was Žumberak - Sichelburg, ja nisam još nigdje našao, da ima kakav Žumberak nego Sichelburg."⁵¹ Kdo je bil ta uradnik, bi glede na raziskane dokumente, težko sodil. Mogoče je imel v mislih Lopašića ali pa Badovinca, ki je bil visoki uradnik. O tej komisiji tudi nisem našel podatkov. Med člani ogrske komisije za Žumberk in Marindol se ne omenja nikakšnega poročevaca Bakoša.

Kljub temu, da je Fournier imel na razpolago vse arhive na Dunaju, po Smičiklasovem mnenju ni mogel dokazati, da je celoten Žumberk pripadal Kranjski, ampak samo manjši del, tako da so se komisije lahko na mestu samem prepirale, da se ne more govoriti o drugem, kot o regulaciji meje. S to regulacijo bi

⁴⁸ Dnevnik sabora trojedine kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, 1884-1887, CXIX zasedanje, 7. 3. 1887, str. 1803.

⁴⁹ Prav tam, str. 1804.

⁵⁰ Prav tam, str. 1805.

⁵¹ Prav tam.

"doista najmanji" del Žumberka pripadel Kranjski. "/.../ onaj dio, za koji se Kranjska osobito interesira, o to je dio onaj, koji ima šuma, a ovaj dio, koji nema šuma, taj bi nama dopao." Smičiklas o žumberškem vprašanju le ni bil tako dobro informiran. Sodeč po povedanem je imel izbokline na meji za tisti del Žumberka, ki ga zahteva Kranjska. V resnici je Kranjska terjala kar dve tretjini celotnega spornega ozemlja. Fournier pa je trdil, da spada h Kranjski v državnopravnem oziru ves Žumberk.⁵²

Anton Koblar

Badovinčeva "izvirna" teorija o dveh Žumberkih je z njegovim delovanjem v komisiji za Žumberk in Marindol postala uradna doktrina ogrsko-hrvaške strani. Kljub temu da jo je izoblikoval že v prvi polovici osemdesetih let, se je v dokumentih kranjske deželne vlade o Žumberku in Marindolu pojavila šele sredi devetdesetih let 19. stoletja. 21 oktobra 1895 je notranje ministrstvo napisalo deželni vladi dopis, s katerim jo je obvestilo o ogrskih trditvah, "da imeni Sichelburg in Sichelberg nista identični in da je bil šele od srede 18. stoletja Sichelberg tudi Sichelburg poimenovan." Ministrstvo je posredovalo tudi trditve ogrske podkomisije, da lahko pokaže mesto, kjer je stal nekdanji sichelbergški grad. V skladu s tem je ogrska vlada predlagala, da bi na to območje poslali skupno lokalno komisijo, ki bi to preučila na mestu samem. Ministrstvo je ob tem nezaupljivo pripomnilo, da je treba takšne ugotovitve skrbno preveriti, preden bi sprejeli primerno odločitev.⁵³

Deželni odbor je za preiskavo pooblastil deželnozborskega poslanca, duhovnika in zgodovinarja Antona Koblarja,⁵⁴ ki je "v najhujšem mrazu preiskal ves muz. arhiv in predložil 1896 dež. zboru sad 240 ur resnega dela, obširno razpravo o Žumberku."⁵⁵ Po zaslugi njegovega dela je deželna vlada 20. aprila 1896 napisala obsežno poročilo ministrstvu, v katerem je hrvaška namigovanja ostro zavrnila. Poudarila je, da o sichelbergškem vojaškem okraju ne govori ničesar niti deželna zgodovina niti kranjska tradicija. V prejšnjih stoletjih je bil Sichelberg kot sestavni del vojvodine Kranjske predmet mnogih administrativnih aktov, vendar ne puščajo ti podatki nobenega dvoma, da se nanašajo na današnji Žumberk. Koblarjeva raziskava je pokazala, da je žumberški grad dobil ime Sichelburg potem, ko je izumrla rodbina Sichelberger. Po njegovem mnenju zamenjuje ogrska podkomisija Sichelberg z nekdanjim gospostvom Mehovo. Opozoril je na to, da je uskoški kapetan Lenković zemljišča gospostva Mehovo zamenjal za posesti v Žumberku in s tem naredil prostor za nove uskoške skupine. Listinsko je dokazano, da je tudi na tej strani uskoškega hribovja na območju mehovskega gospostva obstajalo veliko uskoških naselbin, ki so očitno predstavljale tisti kranjski vojni okraj, o katerem govori ogrska komisija. Ti Uskoki so spadali pod Žumberk in niso tvorili nika-kršnega lastnega vojnega okraja.⁵⁶

⁵² Prav tam, str. 1805.

⁵³ ARS, AS 33, konv. 548, šk. 252, dopis notr. min. z dne 21. 10. 1895, št. 4674.

⁵⁴ Anton Koblar (1854-1928), zgodovinar in politik, zagovornik krščanskega socializma. Slovenski biografski leksikon, 1. knjiga. Ljubljana 1925-1932, str. 478.

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ ARS, AS 33, konv. 548, šk. 252, koncept dopisa notr. min. z dne 20. 4. 1896, št. 3287.

Deželni predsednik je bil mnenja, da lokalna komisija za iskanje mesta, kjer je stal pravi kranjski Sichelbergški grad, ne bi privedla do političnega rezultata. Ruševine tega gradu morajo še obstajati, tako da ogrski komisije ne bo težko pokazati njegove lege. Če bi vendarle prišlo do lokalne poizvedbe, bi člane komisije predlagala deželna vlada, zlasti ker ni nepomembno, v katerem obmejnem okraju (Krško, Novo mesto ali Črnomelj) bi se te poizvedbe izvršile.⁵⁷ Kranjci z zgodovinarjem Koblarjem na čelu so torej mislili, da bodo Hrvati iskali ruševine gostpostva Mehovo in jih skušali "prodati" kot kranjski "Sichelberg".

Izkopavanje "kranjskega Sichelberga"

Potem ko avstrijska komisija za Žumberk in Marindol ni hotela sodelovati pri iskanju Badovinčevega "kranjskega Šumberka", se je ogrska komisija sama lotila tega podjetja. Za razliko od pričakovanj kranjske deželne vlade, ki je predvidevala, da bo transljantska komisija poskušala najti razvaline gradu Mehovo, so se ogrski komisarji usmerili na razvaline pri Pogani jami v bližini meje s Kranjsko pod Opatovo goro. Čeprav je Badovinac imenoval te razvaline "Stari grad Žumberak", ne gre za današnji Stari grad Žumberak pri vasi Tomaševci. Skupno odposlanstvo Hrvaške in Ogrske je obiskalo mesto domnevnega gradu 9. avgusta 1898. Po ogledu so bili prepričani, da se je na tem kraju nahajal velik grad. Odkopavanje so se odločili zaupati inženirju Ivanu pl. Križaniću. Hrvaška deželna vlada je ta predlog sprejela in izdala Križaniću 17. avgusta nalog za izkopavanje; z delom je začel 6. septembra.

Treba je pojasniti, kako je nameravala ogrska komisija dokazati, da so te razvaline izgubljeni Sichelberg.⁵⁸ Poleg naslanjanja na Valvasorjeva poročila se je ogrska stran oklenila dveh načrtov cesarskega inženirja Giovannija Pieronija iz leta 1639, ki se nahajata v "posebni knjigi, obsegajoči narise trdnjav iz tistega časa in ležeči v kranjskem deželnem arhivu /.../"⁵⁹ Križanićeva naloga je bila z izkopavanjem ugotoviti tloris gradu in ga primerjati s Pieronovimi skicami. Če bi se izkazalo, da gre za identičen objekt, bi bil po mnenju hrvaške strani dokazan obstoj kranjskega Sichelberga, s tem pa tudi kranjskega uskoškega okraja, kar bi spet pomenilo, da je današnji Žumberk nedvomno hrvaški.

Odkopavanje gradu je trajalo od 6. do 22. septembra 1898. Križanićeve ugotovitve so lahko ostarelega Badovinca samo razveselile. Po njegovem izvedenskem mnenju se tloris utrdbe dejansko sklada s Pieronijevimi načrti: "Dimenzije naznačene u planu odgovaraju onim u naravi odkopanim, te su na licu mjesta izmjerene bez obzira na plan Pieronija." Kljub ugodnemu izidu je Križanić naletel na določene razlike, katerim pa ni pripisoval velike pozornosti: "Nastaje pitanje: od kuda pogriške u planu Pieronija i nije li to samo prividno, da se odkopani temelji grada slažu sa istim planom? Te pogriške su mogle nastati odtuda, što se je u 17. stoljeću još premalo posvećivalo važnosti konfiguracije teraina."⁶⁰

⁵⁷ Prav tam.

⁵⁸ HDA, PRZV, šk. 238, Izvješće o odkopanju starog grada Žumberka (Sichelberga), 15. 10. 1898.

⁵⁹ Anton Koblar: Čegav je Žumberk? V: Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, VIII/1898 (dalje Koblar, Čegav je Žumberk).str. 140.

⁶⁰ HDA, PRZV, šk. 238, Izvješće o odkopanju starog grada Žumberka (Sichelberga), 15. 10. 1898.

Kranjske zgodovinarje hrvaški trud enostavno ni prepričal. Tostran Kolpe je bil s tem problemom najbolje seznanjen Anton Koblar, ki ga je deželna vlada pooblastila za raziskovanje Žumberka. Svoje mnenje o hrvaškem "izkopavanju" argumentov v dobesednem smislu je razložil v Izvestjih muzejskega društva za Kranjsko. Po njegovem so se Hrvati lotili arheologije zato, ker ne najdejo boljših dokazov: "Na podlagi listin se težko taji, da pripada Žumberk z Marindolom Kranjski. Zato so se letos požurili Ogrji in Hrvatje, a bi to utajili s pomočjo drugega dokaza, namreč s prekopom razvalin starega Žumberka." Strinja se, da sta nekoč zares obstajala dva Žumberka: stari in novi. Valvasor res govori le o enem Žumberku, vendar to ni čudno, ker je bil v njegovem času stari grad že popolnoma razdejan in ga je imel Valvasor za staro Preseko. Vprašanje je, opozarja Koblar, ali se Pieronijev načrt ne ujema veliko bolj z novim Žumberkom, kakršen je stal leta 1639, kot pa s starim. S tem je med vrsticami nakazal na metodološko napako pri hrvaškem izkopavanju. Novega Žumberka namreč niso izkopavali, zato se ne ve, kateri bolj ustreza Pieronovim opisom. Celo v slučaju, ko bi se domneva hrvaške komisije izkazala za pravilno, bi bile po njegovem mnenju hrvaške trditve, da Žumberk pravno pripada Hrvaški, popolnoma neosnovane.⁶¹

Razvaline pri vasi Stari grad žumberački še vedno burijo duhove. V zadnjem času (leta 2002) jim popolnoma novo identiteto pripisuje mediavelist Miha Kosi, ki jih ima za srednjeveško utrdbo Sicherstein. Po njegovih raziskavah ne srednjeveški niti kasnejši zgodovinski viri ne govorijo o dveh gradovih Sichelberg. S tem je zavrnil tudi Koblarja, ki je domneval, da so stari žumberški grad porušili Turki.⁶²

Zagrebski Obzor je o izkopavanju poročal z veliko mero vznemirjenosti: "Veseli nas, što evo možemo javnosti priobćiti vrlo važno okolnost, koja će biti kadra onima, koji su sad dvojili, konačno razpršiti svaku dvojbu o pripadnosti Žumberka. Obstanak bivšeg kranjskog grada Sichelberga na uskočkoj gori, koji se kako sa slovenske tako i sa strane bečke vlade uporito poricao, danas je izvan svake dvojbe." Odkopavanje gradu naj bi pokazalo, da se v popolnosti ujema z načrti Pieronija in Valvasorjevimi opisi. Novica o tem razkritju se je na mah razširila. Potem ko je Križanić izrekel svoj "heureka", je zavladalo nad Žumberkom veselo razpoloženje, vendar so zaradi umora cesarice Elizabete 10. septembra 1898 proslavljali bolj potih. 22. septembra se je sestal Križanić z Badovincem, Tarayem in dr. Bojničićem, predstojnikom deželnega arhiva. Dogodek izkoristilo zastopstvo občine Sošice in jim priredilo sprejem. Navzoča je bila tudi vsa žumberška inteligenca, popi, župani in učitelji.⁶³

Pododbor, žumberški velmožje in ostali radovedneži so z zanimanjem spremljali Križanićevo razlaganje, ki je bil pripravljen svoje trditve "glavom zajamčiti". Peljal jih je do bližnje Pogane jame, kjer je s kamenjem in apnom poljudno prikazal svoje ugotovitve. V "gusti hladovini" se je izreklo "više liepih rieči". Da bi ovekovečil zgodovinski dan za Žumberčane, je dr. Bojničić prisotne slikal s svojim fotografskim aparatom. Obzorjev dopisnik je končal v enakem slugu, kot je začel: "Ovaj Ljepi dan razveselio nas i razveselio sve, napose presv. gg. dvorske sa-vjetnike, koji će kao starci preko 70 godina možda ipak živi i zdravi dočekati plod

⁶¹ Koblar, Čegav je Žumberk, str. 140.

⁶² Kosi, ...quae terram, str. 83.

⁶³ Obzor, 26. 9. 1898.

svoga mnogogodišnjega rada. Daj bože!"⁶⁴ Badovincu se želja ni uresničila. Umrl je leta 1902 v Kandiji pri Novem mestu, star 74 let.⁶⁵

Slovenec je tokrat pisal o žumberškem vprašanju povsem drugače kot pred dvema letoma in pol, kar je povezano predvsem s spremembami v vrstah Katoliške narodne stranke. Po smrti konzervativnega kanonika Kluna 1896 je prišla na račun krščansko socialna struja s Janezom Evangelistom Krekom na čelu. Potem ko so nemški krščanski socialci 1895 glasovali proti postavki o slovenskih gimnazijskih vzporednicah v Celju, je bilo pokopano vsako upanje, da bi se slovenski katoliški socialci lahko naslonili na nemške somišljenike. Angažiranje nemških krščanskih socialcev proti Badenijevim jezikovnim naredbam je okrepilo prepričanje, da je povezava s slovanskim jugom nujna. V letu 1898 so zato slovenski krščanski socialci poprijeli narodno vprašanje na nov način in stopili v zvezo s hrvaškimi pravaši.⁶⁶

Izkopavanje Sichelberga je pri Slovencu komentiral kar njihov zagrebški dopisnik. Hrvaške trditve, da so odkopali pravi Sichelberg, je sprejel kot neizpodbitno resnico: "V jednom mesecu je bilo vse gotovo, kajti niso samo našli temeljev Žumberka, nego so jih tudi odkopali, tako da je bilo zdaj lahko z omenjenimi načrti očevidno dokazati, kje je stal "Sichelburg", ali kako se piše v starih spisih "Sichelberg". Dopisnik se je še spomnil, da je nekdanji urednik Slovenca v istem časopisu zagovarjal mnenje, da pripada Žumberk h Kranjski, vendar se v to ni spuščal.⁶⁷ Raje je opisoval žumberško slavje in se naduševal nad hrvaškimi trditvami, da je bilo to izkopavanje izredno pomembno za znanost: "Zgodilo se je namreč zdaj prvokrat, da se je uporabilo za rešitev državnopravnega vprašanja glede teritorialnega posestva arheološko raziskovanje." Dopisnik je poudaril, da je žumberško vprašanje za Hrvaško skoraj rešeno, če ne bo zaprek od avstrijske strani in da bo po hrvaških pričakovanjih zadeva rešena do pomladi.⁶⁸

Kljub prohrvaškemu navdušenju Slovenec že zavoljo svoje verodostojnosti ni mogel zanikati vseh prokranjskih stališč, ki jih je še leta 1896 goreče zagovarjal. Po njegovem Slovenci Hrvatom od srca privoščijo Žumberk, "/.../ saj tudi do zdaj niso bili nikdar principielni protivniki rešenja v omenjenem smislu; pač pa so želeli, da dobi Kranjska od žumb. šume, s katerimi bodo gospodarili zdaj Madžari, vsaj nekoliko odškodovanja za one velike denarne žrtve, ki jih je kranjska dežela doprinašala za časa turških vojsk za obrambo hrvatskih mej. Ta zadeva od kranjske strani gotovo ni bila krivična, nego opravdana." Slovencem ne bi bilo žal, če bi gozdove izkoriščali brati Hrvati, a kaj ko Madžari vedno poberejo večji kos pogache.⁶⁹

Najbolj prokranjski je bil krščansko-socialni Slovenski list,⁷⁰ kar ni čudno, saj je

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Hrvatski biografski leksikon, knjiga 1. Zagreb 1983, str. 339.

⁶⁶ Slovenska novejša zgodovina 1848-1992, knjiga 1. Ljubljana 2005, str. 44; Janko Pleterski: Nekaj vprašanj slovenske zgodovine v desetletju 1893-1904. V: Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju. Ljubljana 1981, str. 52.

⁶⁷ Slovenec, 3. 10. 1898.

⁶⁸ Slovenec, 4. 10. 1898.

⁶⁹ Prav tam.

⁷⁰ Časopis je nastal kot posledica sporov v krščansko-socialni vrstah glede kandidature na državnozbornih volitvah 1896. Izdajati ga je začel s strani konzervativcev odrinjeni dr. Vinko Gregorič, ki je kandidiral na volitvah naslednje leto, vendar ni dosegel nobenih uspehov. Glasilo je "nastopalo v imenu krščansko-socialnih idej proti napakam klerikalne in liberalne stranke, kot gibanje

bil eden med glavnih časopisnih sodelavcev ravno Anton Koblar,⁷¹ ki je najverjetneje tudi napisal članek o žumberškem vprašanju. Slovenski list je motilo, da so tudi slovenski časopisi brez opomb povzeli poročilo ogrskega brzojavnega korespondenčnega urada o tem, da je ogrsko hrvaška državna komisija rešila vprašanje v korist Hrvaške. Pisec je za razliko od dopisnika Slovenca odkrito povedal svoje mnenje: "Z ozirom na etnografske razmere bi mi privoščili Žumberčanom, da se stalno priklopijo Hrvatski, ali tega Kranjci ne moremo dovoliti, da bi se tako važno pravno vprašanje rešilo brez nas in na podlagi najdbe (?), ki nima zgodovinske podlage. Tu se gre za staro pravico dežele Kranjske, katere kos se utegne odstopiti sosedom po pogodbi, nikakor pa ne po neutemeljenem izreku jednostranske komisije. Brez števila izvirnih listin hrani kranjski deželni muzej, v katerih je dokazano, da je Žumberk nekdanj spadal pod Kranjsko." Umestno bi bilo, trdi Slovenski list, da bi bil pri izkopavanju navzoč tudi kakšen kranjski strokovnjak, vendar se to ni zgodilo. Poudaril je, da je bil stari žumberški grad porušen že v Valvasorjevem času in da je bil "l. 1598 in 1531 razdrt grad (ödes Geslos)." Poziv Slovenskega lista kranjskim politikom je zaradi mlačnosti Katoliške narodne stranke izzvenel kot najostrejši slovenski nastop v obrambo kranjskih pravic: "Opozarjamo naše gg. državne in deželne poslance in slavni kranjski deželni odbor, da precej store korake in da se na podlagi preiskav z naše strani pobrinejo za pravice kranjske dežele. Zanamci bodo prav gotovo vestno študirali dokumente za naša prava!"⁷²

Slovenčeva obrazložitev v stilu "bolje, da bi dobili gozdove mi, kot pa Madžari", na Hrvaškem ni naletela na odobravanje. Obzor, ki je na kratko povzel slovenske odmeve, je gladko zavrnil kranjske zahteve po odškodnini za vzdrževanje Vojne krajine. Pri Obzoru sicer niso zanikali, da so turške vojne ogromno stale Kranjsko, vendar naj bi se Hrvaška "stoljetnim ratovanjem i straženjem na medjah vojvodine Kranjske preobilno oddužila za one žrtve u novcu, što jih je Kranjska doprinesla ne toliko u obranu Hrvatske i njezina Žumberka, nego samo sebe i drugih krajeva monarkije." Hrvaška je po njihovem še bolj trpela, ko je zaustavljala turške horde okoli Karlovca in ostalih utrdb, namesto da bi Turke brez odpora spustila na Kranjsko, zato se od Hrvaške ne more zahtevati nobenih odškodnin. Sploh pa gozdovi niso toliko vredni, kot trdi kranjska stran: "A kad bi se htjelo otvoriti i urediti puteve kolnike u šume na raznim točkama, pozobali bi oni sav taj novac, a ono svakako dobar dio istoga, pa ne bi onda u slučaju diobe imala od toga niti Hrvatska niti Kranjska skoro ništa."⁷³

Po Obzorovih informacijah ogrska komisija ni kriva, da se avstrijski pododbor ni udeležil odkopavanja, saj so to zavrnilo že leta 1883, sodelovanje pa je v zadnjem času odklonil tudi avstrijski zunanji minister. Listin iz kranjskega arhiva Hrvati niso mogli preučiti zato, ker do njih enostavno niso imeli dostopa. Kranjci jim niso dovolili niti vpogled v žumberški urbar iz leta 1623. Avstrijsko notranje ministrstvo je sicer izjavilo "faktično i normalno", da v kranjskih arhivih ni nobe-

za slogo s poudarkom na potrebah slovenske nacionalne politike." Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1979, str. 566.

⁷¹ "Protiv Tavčar-Schweglovi zvezi je začel 1897 Koblar izdajati politični tednik Slovenski list, z ostrimi članki si je naprtil preiskavo dežnega odbora." Slovenski biografski leksikon, 1. knjiga, str. 478.

⁷² Slovenski list, 1. 10. 1898.

⁷³ Obzor, 15. 10. 1898.

nih sledov o kranjskem Sichelbergu, vendar je Obzor nagovoril bralce, naj sami sodijo o tem komu bodo verjeli.⁷⁴

Pripadniki Katoliške narodne stranke so Hrvatom dobesedno skočili v objem, ko je izkopavanje Sichelberga še odmevalo v časopisju. 12. oktobra 1898 so se udeležili shoda Stranke prava (domovinašev) na Sušaku, kjer so razglašali podobne "alpsko hrvaške" ideje, kot Tavčar leta 1894. Slovenski gosti na srečanju (Kalan, Krek in Brejc) so vsi pripadali krščansko socialni struji. Na srečanju so zagovarjali idejo, da spadajo Slovenci pod hrvaško zgodovinsko pravo in da bi se morali združiti s hrvaško državo. Z našega stališča bode v oči Kalanov govor, v katerem je poudaril, da gledajo Slovenci s simpatijo na delovanje Stranke prava tudi zato, "/.../ ker je ideja hrvatskega državnega prava edina zmožna na jugu osnovati oni branik proti izdajalcem /.../". Tisti Kalan, ki je v deželnem zboru 1896 zagovarjal priključitev Žumberka Kranjski, je imel tokrat o južni slovenski meji drugačno mnenje: "Sovražna sila nas je z umetno mejo razločila, a mi skrbimo, da medsebojna bratska ljubezen razruši to umetno mejo ter na njeno mesto postavi naravno vez /.../"⁷⁵

Josip Mal

Leta 1911 se je za priključitev Žumberka Kranjski angažiral sedemindvajsetletni zgodovinar Josip Mal s predavanjem o uskoških naselbinah in žumberškem vprašanju v Leonovi družbi⁷⁶. Tudi Mal je zanikal obstoj dveh Žumberkov: "Bajka o dveh Žumberkih se tudi pozneje ni tako resno vzela. Po arhivalnih virih je g. predavatelj dognal, da se v starejših virih imenuje pretežno Sichelberg (oz. Sicherberch), v novejših pa Sichelburg, v premnogh slučajih pa v enem in istem aktu menjajo se Sichelberg in Sichelburg ter pripomnil h koncu, da je provizorna priključitev Žumberka in Marindola k Hrvatski če ne reinkorporacijo h Kranjski onemogočila, vendar pa otežkočila ter se pri tem vprašanje ne bo premotrivalo toliko iz zgodovinsko-državnopravnega, kot političnega stališča."⁷⁷ Kratek pregled žumberškega vprašanja od naselitve Uskokov do začetka 20. stoletja je Mal objavil tudi v reviji Dom in svet istega leta.⁷⁸

Josipu Malu je bil ta obmejni košček ozemlja očitno zelo pri srcu. Medtem ko je leta 1916 divjanje prve svetovne vojne doživljalo višek in je v zraku viselo več različic povojne ureditve, je pred takrat nedvomno zaposleni deželni odbor vložil spomenico o žumberškem vprašanju. Spomenica⁷⁹ je vsebovala tudi rokopis s podrobnim zgodovinskim opisom vseh kranjskih meja, še zlasti se je osredotočil na problematiko Žumberka. Malove takratne nagibe in njegovo dojemanje slovenske

⁷⁴ Prav tam.

⁷⁵ Slovenec, 13. 10. 1898.

⁷⁶ Leonova družba, katoliško znanstveno društvo, ustanovljeno na priporočilo papeža Leona XIII. V Avstriji so jo ustanovili 1892, 1896 se je ustanovila slovenska Leonova družba. Pripravljali so javna predavanja. Enciklopedija Slovenije, knjiga 6, str. 132.

⁷⁷ Slovenec, 21. 3. 1911.

⁷⁸ Josip Mal: Žumberk in Marindol. V: Dom in Svet 1911, 1. del, str. 266; 2. del, str. 313; naselitev Uskokov je Mal obdelal v Josip Mal: Uskočke seobe i slovenske pokrajine. V: Srpski etnografski zbornik, knjiga XXX, Naselja i poreklo stanovništva. Ljubljana 1924.

⁷⁹ ARS, AS 38, šk. 1509, fasc. X/3 (fond Deželni zbor in odbor za Kranjsko), Spomenica o pravicah Vojvodine Kranjske do žumberškega in marindolskega okraja nekdanje vojaške granice, 25. 9. 1916.

"zgodovinskosti" lahko v veliki meri razberemo iz spomenici priloženega članka s pomenljivim naslovom "Za integriteto Kranjske: Od Drave do Adrije!". V čast poklonitvi Kranjske novemu "bolj dojemljivemu" cesarju Karlu⁸⁰ je omenjeni prispevek objavil tudi Slovenec,⁸¹ vendar je strogi cenzor skoraj četrtno članka črtal. V Arhivu Slovenije se je ohranila necenzurirana verzija. Zaznamuje jo prav nenavadna mešanica "historičnih" in "naravnih" komponent. Začetek je kajpak bombastičen: "Danes, ko se bije na jugu veliki boj za naše Primorje, za vrata Avstrije v svet, ne bo odveč, ako pribijemo, da tudi v zgodovini ni imel tujec tukaj kaj iskati; to je bila in naj ostane naša očevina /.../ 'kjer hrastov brod, vozil je slovanski rod!' Slovanstvo v našem prostoru ni povezano samo "etnografično" in ga ne družijo zgolj "ista kri", zgodovinsko pravno ga je povezovala ravno Kranjska dežela: "Malokomu bo pač znano, da današnji obseg vojvodstva Kranjskega nikakor ni istoveten z mejami, ki jih je začrtala zgodovina naši deželi."⁸² Del Kranjske je bila denimo Štajerska južno od Drave, avstrijska Istra in Reka, kar je Mal brez posebnih težav utemeljil na historičnih virih.

Najzanimivejši del prispevka predstavljajo prav cenzurirani odstavki, ki se nanašajo na starodavne zveze Kranjske z bratsko Hrvaško: "Moč in edinstvenost države pa ni trpela samo s cepitvijo Kranjske na jugu ob morju, rdeča nit zamujenih prilik sega marveč tudi na naši vzhodni meji daleč nazaj. Trializem zadnjih dvajsetih let pravzaprav ni nič novega. Podlago te združitve slovenskih dežel s Hrvatsko so dali turški naval, ustanovila se je vojaška granica /.../"⁸³ V dokaz povezanosti Hrvaške z notranjeavstrijskimi deželami navaja Mal zahteve "Ogrov" po združitvi krajiških delov Hrvaške z Ogrsko na začetku 17. stoletja, čemur so se hrvaški stanovi odločno uprli. "Tudi zahteva inkorporacije Hrvaških dežel z Ogrsko je osupnila tudi hrvaške stanove, ki so leta 1610 sklenili zvezati se s stanovi Štajerske, Kranjske in Koroške ter sklenili trdno medsebojno zvezo proti vsem sovražnikom (=ustaškim Ogrom) njegovega veličanstva. Te stvari so bile do sedaj še popolnoma neznanе; dognal sem le toliko, da so stanovi tako zvezo odklonili."⁸⁴ Velepatriotično stališče Hrvatov glede pragmatične sankcije in njihova zahteva, da ostanejo po vladarski hiši združeni ne z Ogrsko, ampak s Kranjsko, Štajersko in Koroško, je po trditvah Mala "obče znano". Nadaljevanje je presenetljivo: "Želje Hrvatov in Slovencev tako v preteklosti, kot v polpreteklosti, ter teritorij zgodovinske Kranjske bi bilo treba vzeti za podlago in na tej osnovi bi zadobila država trden nepremagljiv jez proti vsakemu sovražniku, proti vsem vplivom, - antemurale od nekdaj in vekomaj!" Povezave Slovencev in Hrvatov naj bi se torej odvijale tudi na osnovi krajskih zgodovinskih pravic.

Zgodovina je izbrala drugo pot. Z razpadom dvojne monarhije se je ves trud zgodovinarjev na polju žumberškega vprašanja umaknil v ropotarnico zgodovine, kjer so se znašle tudi "historično-politične individualnosti" starega kova. Ostale pa so meje, takšne in drugačne, s katerimi še danes živimo.

⁸⁰ Cesar Franc Jožef je umrl 21. 11. 1916 v starosti 86 let.

⁸¹ Slovenec, 30. 1. 1917. Za integriteto Kranjske: Od Drave do Adrije.

⁸² Prav tam.

⁸³ Josip Mal: Za integriteto Kranjske: Od Drave do Adrije, tipkopis. ARS, AS 38, f. X/3, šk. 1509, Spomenica o pravicah Vojvodine Kranjske do žumberškega in marindolskega okraja nekdanje vojaške granice, 25. 9. 1916.

⁸⁴ Prav tam.

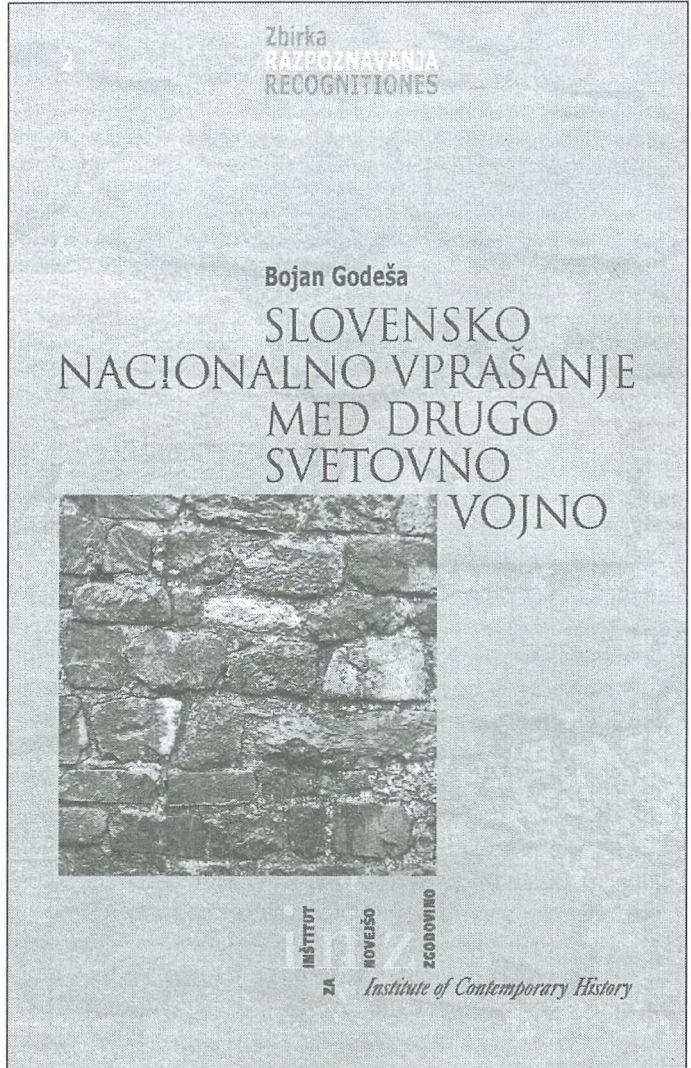
Marko Zajc

HISTORIANS ON THE BORDER BETWEEN CARNIOLA AND CROATIA BETWEEN
1881 AND 1916

S u m m a r y

In the Habsburg Empire, the concept of "historical and political individualism" and the principle of monarchic legitimacy were closely connected. Consequently, historical law was held in high esteem. This needs to be borne in mind when considering the greatest dispute on the then southern Carniolan border - the so-called Žumberak issue. In the 1869-1881 period during which the Vojna krajina organisation was abolished, isolated enclaves of Žumberak and Marindol, that had been founded on Carniolan soil and populated with the Uskok families, became the subject of acute border dispute between Carniola and Croatia. Because of the particular nature of the dispute, historians played an important role in it. The Austrian (Carniolan) side had a longer tradition. As early as 1870, the Carniolan provincial government commissioned August Dimitz, Secretary of the Historical Society for Carniola, to carry out a research into the matter. Another historian, Alfred von Arneth, supported the annexation of Žumberak to Carniola during the debate in the House of Lords of the Austrian Parliament in 1871, unlike Franc Miklošič, a Slovene philologist, who opposed it while expressing his doubt about the everlasting validity of historiography. In 1881, August Fournier and Radoslav Lopašič were commissioned for this matter by their governments, the former by the Austrian and the latter by the Croat. Fournier was the first to write a memorandum on Žumberak. Nikola Badovinac, an amateur historian and a member of the Hungarian commission for Žumberak and Marindol, who had developed a unique theory about two Žumberaks, strove for the annexation of Žumberak to Croatia in the Croat National Assembly. So did Tadija Smečklas who even organised an archaeological excavation in an attempt to unearth the ancient "Carniolan" Žumberak Castle. Anton Koblar, a Slovene historian commissioned by the Carniolan provincial government in the 1890's, resolutely opposed such theories and sought for arguments in support of the Carniolan claims. The last person to strive for the annexation of Žumberak to Carniola before and during the First World War, was Josip Mal who stood for the association between Slovenia and Croatia also on the basis of "Slovene" historical arguments. The question of Žumberak, which had been temporarily annexed to Croatia after 1881, was only resolved after the collapse of the Habsburg Empire and its historical principle.

NOVA KNJIGA ZBIRKE
 RAZPOZNAVANJA / RECOGNITIONES

Cena 25 EUR